

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

Michaël 2024

De dubbelganger

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap

28^e jaargang nr. 4, Michaël 2024

Inhoud

Thema: De dubbelganger

Wat schuilt er in de schaduw?	1
Kijk in de donkere spiegel	5
Scholingsweg: de weg naar waarheid	7

Michaëltijd

Ogen van de ziel	11
------------------	----

Op de groei – opvoeding

Aandacht voor mediaopvoeding	14
------------------------------	----

Onder de zon – jongeren

Scholing en ontwikkeling bij Helios	18
-------------------------------------	----

Kennismakingsinterview

Zie je jezelf aan het altaar staan?	21
-------------------------------------	----

Boeken

In den beginne was muziek	24
---------------------------	----

Uit ons bewindsgebied

Van de bewindsdrager	25
----------------------	----

Landelijke Raad	26
-----------------	----

Internationaal

Gewadenconferentie in Buenos Aires	27
------------------------------------	----

Over de grenzen	28
-----------------	----

Allerlei

Aankondigingen	32
----------------	----

Gestorvenen	34
-------------	----

Colofon	37
---------	----

Van de redactie

'De kloof die door de wereld heen loopt, loopt dwars door mijn ziel.' Met deze woorden van de dichter Heinrich Heine zou je het thema van dit nummer kunnen omschrijven. Hoe vaak hebben we niet de behoefte en de neiging, ons te verheffen boven alledaagse dingen die we onszelf en de rest van de wereld aandoen? Bij het thema van de dubbelganger bewandelen we de omgekeerde weg: we dalen af in de krochten van de ziel. Het gaat er echter om, verder te kijken dan wat in de psychologie min of meer abstract de schaduw wordt genoemd. Wie daarmee geconfronteerd wordt, ontdekt vroeg of laat een wezen. Iemand die enkele dagen voor zijn sterven oog in oog stond met dit wezen, zei eens: 'Ik heb vannacht mijn donkere tweelingbroer gezien. Dat was niet leuk ...' In haar artikel over media-opvoeding laat Mathilde van Arkel zien, wat voor hindernissen je moet overwinnen om je kind wegwijs te maken in de doolhof van digitale avonturen. Maar zelfs op deze weg van de meeste weerstand blijkt, dat er goud onder de berenhuid verborgen is – als je tenminste de moeite neemt om haar artikel tot het eind te lezen!

Bastiaan Baan

Illustratie vooromslag: 'De dubbelganger', Doorlie Gerdes (1973). Brons, Driebergen

Thema: De dubbelganger

In de strijd van de aartsengel Michaël met de draak, zoals we die kennen uit het twaalfde hoofdstuk in het Openbaringsboek, gaat het niet alleen om de draak in de wereld om ons heen, maar ook om de draak in jezelf, je dubbelganger. In het themagedeelte van dit Michaëlnummer vertelt Judith Slokker naar aanleiding van werk in de Jungiaanse psychotherapie over de problematische en de potentieel positieve kanten van onze eigen schaduw. Bastiaan Baan verkent de beschrijvingen van de dubbelganger in de wereldliteratuur. Tot slot onderzoekt Thom Kloes wat het gaan van een innerlijke scholingsweg kan betekenen in de omgang met je dubbelganger.

Wat schuilt er in de schaduw?

door Judith Slokker (psycholoog, gemeente Alkmaar)

Connie Zweig en Steve Wolf, twee Jungiaanse psychotherapeuten, schreven een boek om de menselijke schaduw meer te gaan waarderen. Want, zo schrijven zij, verboden gevoelens hebben een kracht die zinvol is. Bovendien leven er verborgen talenten in de schaduw. Hun boek is rijk en genuanceerd. Dit artikel is een poging om de essentie ervan weer te geven.

Tussen het aan de aarde gebonden lichaam en de bovenzinnelijke wereld van de geest werkt de ziel als middelaar. Al rond 500 v. Chr. stelde Heraclitus van Efeze dat de menselijke ziel zo wijds en diep is, dat je haar grenzen nooit zult vinden, zelfs al zou je alle wegen van de wereld bewandelen. Toch identificeren we ons vooral met een klein deel uit die oceaan van mogelijke gevoelens en eigenschappen. Andere eigenschappen wijzen we af, die horen misschien bij anderen, maar niet bij ons. Als kind leren we onbewust en met volledige overgave, welke eigenschappen en welk gedrag worden gewaardeerd en welke worden afgekeurd. We leren ook hoe je waardering en afkeuring laat blijken en hoe je erop reageert. We leren het van de mensen om ons heen en van de verhalen en beelden om ons heen. Als kind leren we: wat gewenst is hoort bij ons, wat ongewenst is is buiten ons. De ongewenste gevoelens, eigenschappen en gedragingen verdringen we naar de schaduw, zoals de psychoanalytici dat verwoordden. Onze schaduw projecteren we op iets of iemand anders.

Dansen met je schaduw

De schaduw gaat overal met ons mee. Hij werkt in alle relaties die we hebben. We hebben niet alleen een persoonlijke schaduw, maar ook een gezinsschaduw en een maatschappelijke of culturele schaduw. Hij laat ons steeds weer tegen dezelfde soort problemen aan lopen, doet ons steeds weer aan dezelfde soort dingen ergeren. De schaduw laat ons steeds opnieuw lijden aan depressie, verslaving, woede, afgunst of misbruik. Want wat in de schaduw leeft, laat zich nog steeds horen. Vervormd, onhandig of indirect, vraagt het om aandacht. En schaduwen reageren op elkaar. Zo hebben we steeds dezelfde soort ruzies met onze partner of kinderen: De ene schaduw bokst met de andere.

Dat kan anders, schrijven Zweig en Wolf. Je kunt leren om wat in je schaduw leeft ten dans te vragen, voor het voetlicht uit te nodigen. Je kunt met je eigen schaduw dansen en met de schaduw van de ander dansen. Daarvoor moet je de schaduw eerst gaan zien. Dat is een kunst op zich, want de schaduw bestond juist uit de dingen die we niet wilden zien van onszelf. Dat wat zich ophoudt in de schaduw, wil de afkeuring vermijden en laat zich niet graag zien.

Wie zicht wil krijgen op zijn schaduw, schaduwwerk wil doen, moet zich als Odysseus aan de mast van het Zelf binden. De auteurs maken veel gebruik van beelden uit de Griekse mythologie. Aan de mast gebonden, zijn bemanning beschermd met was in hun oren, kon Odysseus zijn schip langs het eiland van de verleidelijke maar gevaarlijke Sirenen varen, zonder aan hen ten prooi te vallen. Wie zich zo verbindt met het Zelf, kan de verschillende gevoelens en gedragingen van zijn schaduw gadeslaan en gaan herkennen. Zweig en Wolf raden aan om te kijken welke personages tevoorschijn komen uit de schaduw. In hun boek *Omgaan met je schaduw* beschrijven ze kort hoe je dit zo concreet mogelijk kunt doen.

*'The boxing ones'. Barry Flanagan, 1985.
Métropole Musée d'Art Moderne Lille*

Goden en godinnen

Hoe concreter je je eigen schaduwfiguur kunt voorstellen, hoe eerder je zult herkennen dat hij wil gaan reageren. Wanneer je hem dan uitnodigt aan je innerlijke ronde tafel, kan de schaduw zijn achterliggende intentie laten zien, die meestal juist helpend en verrijkend is. Zweig en Wolf reiken het Griekse pantheon aan als mogelijke spelers, en vullen die ook aan met figuren uit andere tradities. De Griekse goden en godinnen hadden niet alleen hun menselijkheden, maar ook hun kwaliteiten. Het archetypische karakter van de goden en godinnen werkt ook verruimend: dat wat ik beleef als mijn persoonlijke tekortkoming, kan ook verwijzen naar een maatschappelijke schaduw.

Het is het Zelf dat de schaduwfiguren uitnodigt aan de ronde tafel, en dat de in de schaduw verborgen kwaliteiten 'tevoorschijn kan luisteren'. Naast de goden en godinnen geven de auteurs in hun boek ook talloze voorbeelden van prozaïscher personages, zoals de hopeloze alleenstaande vrouw of de gentleman. In één van de voorbeelden die ze beschrijven ontdekte een man achter de schaduwfiguur die hij zijn Afhankelijke noemde, zijn eigen muze om te schrijven, waardoor zijn Afhankelijke op eigen benen kon staan en niet aan de partner behoefde te hangen. Wanneer we onze schaduwkwaliteiten aan het licht brengen, vinden we passender antwoorden op onze vertrouwde problemen, zodat die zich kunnen oplossen. Dit is één van de kleuren goud die te vinden zijn in schaduw: nieuwe kwaliteiten en verdrongen creativiteit.

Toch is schaduwwerk zeker geen snelweg naar het oplossen van onze problemen. De eigen schaduw 'tevoorschijn luisteren' en ten dans uitnodigen, vraagt van ons dat we accepteren dat hij er nog een tijd is. Hij mag (en moet!) het ons nog lastig blijven maken, zodat we hem echt goed kunnen leren kennen. Wie zijn schaduw de ruimte geeft om zich uit te spreken denkt niet altijd positief, is niet productief in de buitenwereld en kan zijn imago niet beschermen. Schaduwwerk leidt niet naar een van tevoren voorzien doel. En toch kan de werking ervan groot zijn, tot aan maatschappelijke veranderingen toe.

Scheppende spanning

Subtieler, maar minstens zo waardevol is echter wat er ontstaat in het proces van het uitnodigen van de schaduw. In het oefenen van het kijken naar de eigen 'slechte' eigenschappen, vanuit interesse en de intentie het wezenlijke echt te horen, ontwikkelt zich het vermogen om te gaan met ambiguïteit, dubbelzinnigheid. Ik hoef het slechte dat ik zie niet te bestrijden of te onderdrukken, maar ik leer uithouden dat het naast het goede bestaat. Ik leer me staande te houden in dit spanningsveld. De spanning die hier is, is een scheppende spanning. Om de kloof te overbruggen tus-

sen wie ik wil zijn en wie ik ook nog blijf te zijn, moet ik innerlijk actief, creatief worden. Kwaliteiten als mildheid, compassie of vergeving, kunnen slechts uit dit soort spanning ontstaan. De innerlijke activiteit die we opbrengen bij het aankijken van onze schaduw, en het overbruggen van de kloof tussen wat gewenst en ongewenst is in onszelf, schept een sfeer waarin het oordelen wordt teruggehouden. Een sfeer die weldadig aanvoelt en helend kan werken. Het is met dit niet oordelende bewustzijn dat we iets scheppen, dat Zweig en Wolf benoemen als de ziel van onze relatie en de ziel van het gezin. Door het dansen met de eigen schaduw en met de schaduw van de partner, ontstaat er een ziel in de relatie, die de beide individuen omvat en voedt.

Friedrich Benesch (geestelijke, 1907-1991) zegt: 'Doordat God de tegenkrachten heeft geschapen, heeft hij zichzelf gedwongen zijn diepste wezen op nog een andere wijze te openbaren dan hij het zonder hen had kunnen doen.' Zo kan het duistere de weg naar het licht wijzen. Wie de tegenstelling in zichzelf tussen licht en schaduw leert overbruggen met mildheid, kan voelen hoe zijn wezen de tegenstellingen kan omvatten en liefhebben. Het is de ziel, met de schaduw, die hemel en aarde, lichaam en geest, verbinden kan.

Connie Zweig en Steve Wolf- Omgaan met je schaduw. De kracht van verboden gevoelens en verborgen talenten. Uitgeverij Servire

Kijk in de donkere spiegel

door Bastiaan Baan (geestelijke in de gemeente Zeist)

Een van de meest onthullende en confronterende ontdekkingen van de vorige eeuw is de verkenning van het onbewuste en de donkere krachten die daarin sluimeren. Het lijkt wel of deze ontdekking bewerkstelligd heeft, dat de krachten van destructie meer dan ooit ontketend zijn. Hoe dan ook: wat dit betreft zijn wij niet alleen tijdgenoten, maar ook lotgenoten.

Iedere mens van deze tijd is een vat vol tegenstrijdigheden. We zijn geen mensen uit één stuk. In zekere zin zijn we allemaal gespleten persoonlijkheden. We komen voortdurend twee zielen in onszelf tegen en vaak zijn het er zelfs meer dan twee. Met een deel van ons bewustzijn laten we ons licht schijnen op de innerlijke en uiterlijke wereld; een ander deel blijft verborgen in het onbewuste en leidt een eigen leven in het duister.

In toenemende mate worden we geconfronteerd met deze ongemakkelijke waarheid: in iedere mens sluimeren krachten, die vernietigend kunnen werken. Daarvoor hoeft iemand geen misdadiger te zijn. De heilige weet beter dan iedere andere mens, dat ook zij of hij tot alles in staat is. En wij doen er verstandig aan, omdat we nog lang geen heiligen zijn, op onze hoede te zijn voor wat we in de diepten van onze ziel niet weten en niet willen weten. Daar verbergt zich een wezen, dat zich niet wil laten kennen. In de psychologie wordt hij de schaduw genoemd.

Dubbelgangers in de wereldliteratuur

Lang voordat Carl Gustav Jung zich diepgaand met dit verschijnsel bezig hield (de term 'schaduw' stamt van hem) waren er enkelingen, die oog in oog stonden met deze 'donkere tweelingbroer' en de confronterende ontmoeting uit eigen ervaring beschreven. Niet de nuchtere wetenschappers, maar sensibele kunstenaars waren de eersten, die dit onontgonnen gebied betraden. Goethe behoorde tot de eersten, die deze gestalte ontmoetten: 'Ik zag - niet met de ogen van het lichaam, maar van de geest - mij mijzelf weer te paard tegemoet komen en wel in kleding, zoals ik die nog nooit gedragen had: het was grijs met iets van

goud. Zo gauw ik deze droom van mij afschudde, was de gestalte verdwenen.' (Goethe, *Dichtung und Wahrheit*).

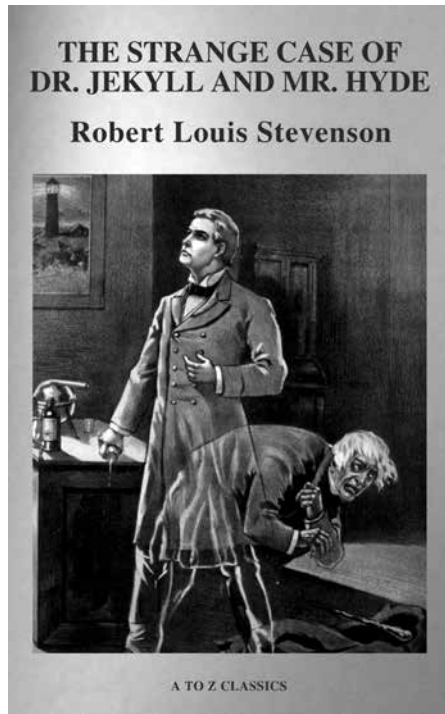
Daarna breekt de diepte van de ziel pas goed open: Heinrich Heine schrijft het gedicht *Der Doppelgänger* (op muziek gezet door Schubert), Dostojevski schrijft zijn roman *De dubbelganger*: 'Het ernstigste werk dat ik ooit heb geschreven'.

In 1885 wordt Robert Louis Stevenson – vermoedelijk onder invloed van verdovende middelen – overvallen door een angstaanjagende nachtmerrie. In de slaap beleeft hij zijn dubbelganger en schrijft in drie dagen als een bezetene zijn verhaal *Dr. Jekyll and Mr. Hyde*. Nadat hij op aanraden van zijn vrouw het manuscript heeft verbrand, schrijft hij opnieuw in drie dagen het verhaal zoals wij het nu kennen. Het wordt het bekendste en meest verfilmde verhaal in dit genre. In de psychiatrie wordt het verschijnsel van totale gespletenheid zelfs het 'Jekyll en Hyde-effect' genoemd en spreekt men over een 'Jekyll en Hyde persoonlijkheid.'

Ongenode gasten verlossen

In al deze verhalen wordt duidelijk, dat de dubbelganger een wezen met een eigen wil en een geraffineerd intellect is. De demon wordt pas grondig ontketend, wanneer een mens 'leeg' is: gedachteloos, gevoelloos, willoos. De eerste die dit verschijnsel beschreef was vermoedelijk Aristoteles, die het begrip 'angst voor de leegte' (*horror vacui*) in filosofische zin introduceerde: overal waar leegte ontstaat – zowel in de natuur als in de mens – zal deze leegte opgevuld worden met iets anders. Er kan nooit ergens voor langere tijd niets zijn. Leegte brengt het gevaar met zich mee, dat ongenode gasten de lege ruimte innemen.

De grootste kunst in de confrontatie met de dubbelganger is echter niet, de leegte voortdurend te bestrijden uit angst om bezet of bezeten te worden, maar om deze angst te overwinnen en in onze eigen donkere spiegel te kijken. Niet alleen met

moed, maar misschien zelfs met iets als mededogen. Want de dubbelganger wil uiteindelijk verlost worden uit zijn gevangenschap:

*Ik ga gebukt en kromgegroeid
van lasten, die mij levenslang
zijn opgedragen.
Er is geen licht, geen aangezicht.
Alleen een stem
die klampt mij aan:
Ik laat u niet gaan.*

*Ik vraag en zoek,
ik smEEK en vloek.
Ik wil geen knecht zijn
van mijn donker evenbeeld.
Maar hij zegt onbewogen,
zonder mededogen:
Ik laat u niet gaan.*

*Dan kijkt hij mij aan,
zijn blik vertroebeld
als een bedekte hemel
waaruit het eindeloos regent.
En plotseling, alsof wolken open-
scheuren
roept hij mij aan:
Ik laat u niet gaan
tenzij gij mij zegent.*

Bastiaan Baan

Scholingsweg: de weg naar waarheid

door Thom Kloes (psycholoog, gemeente Zeist)

Nadat ik het schrijven van een artikel over de dubbelganger en de innerlijke scholingsweg op mijn takenlijst had vermeld, liep ik rond met de vraag: wat is de scholingsweg eigenlijk? Natuurlijk, er dwaalden allerlei omschrijvingen en definities in me rond, die zich bewogen tussen gedachtenspinsels en verstandelijke overwegingen. Maar de vraag bleef, wat is de scholingsweg in wezen? En wat heeft de scholingsweg te maken met de Christengemeenschap? Plotseling verscheen er een antwoord.

Het kennen van de waarheid

Het was begin juni, de eerste zomermaand toen ik de contouren van een antwoord gewaar werd. In de mensenwijdingsdienst werd hoofdstuk 4 van het Johannesevangelie gelezen, vers 1-26. Daarin raakte iets me bijzonder: *Maar het uur komt en is er nu, dat zij die waarachtig bidden de Vader zullen vereren in de kracht van de geest en door het kennen van de waarheid.*

De uitspraak 'de Vader vereren' kwam bij me binnen als verwondering over en toe-

wijding aan de onzegbare bestaansgrond van de hemelen en de aarde. Die verwondering en toewijding wordt doorstraald 'in de kracht van de geest', die met zijn geestlicht het fundamentele begrijpen van de wereld en van onszelf binnen bereik brengt. Dat begrijpen is een territorium dat in onze bewustzijnszielentijd karmisch voor ons ligt. En daarbinnen schittert een ster: het kennen van de waarheid. Het schitteren van die ster raakte me ten diepste. Ken ik de waarheid? Of ken ik tenminste de eerste stap: ken ik de waarheid omtrent mezelf? Wie ben ik eigenlijk? Tegelijkertijd verschenen de laatste twee regels van de weekspreuk (1) van begin juni aan de horizon van mijn herinnering: *En krachtig zegt een diep vermoeden in mij: verlies jezelf om zo jezelf te vinden.*

Op weg naar huis, na afscheid te hebben genomen van de vertrouwde mensen, trokken oude herinneringsbeelden langs. Op de achtergrond murmelden stemmen uit de filosofische discussies waaraan ik had deelgenomen. Zij gingen over de waarheid. Bestaat er een waarheid? Of heeft iedereen z'n eigen waarheid?

Achter de voorgaande zin zou een uitroep teken kunnen staan. Want het lijkt in onze tijd zo vanzelfsprekend dat alles subjectief is, dat er niets wezenlijks is dat ons kenvermogen overstijgt. Er zijn geen vragen meer, wijzelf zijn de maat der dingen en er is geen waarheid buiten onszelf. Op weg naar huis werd alles weer zoals het altijd al was.

Toegewijd

Maar toeval was het niet dat ik, thuisgekomen, ging snuffelen in het boek waarin Rudolf Steiner spreekt van een grondstemming van de ziel als voorwaarde voor het gaan van de scholingsweg (2). Hij noemt deze grondstemming het pad van eerbied, van devotie voor waarheid en inzicht.

Tot voor kort vond ik deze om-

'Blik van licht', Charles del Ponte (1928-2012), Damme

schrijving nogal zwaar aangezet. Nu ervaar ik hem als doeltreffend. Immers, eerbied leidt tot devotie en devotie impliceert toewijding. Toegewijd zijn aan waarheid en inzicht kan veel teweeg brengen. Het duidt op een beweging naar waarheid en inzicht toe, een beweging die je zelf aanzet op een pad, waar steeds meer over jezelf, over de wereld verschijnt. Althans, als je daar innerlijk ruimte voor maakt; als je veel van jezelf verliest om zo jezelf te vinden.

Waarheid tot spreken brengen

Toewijding aan waarheid en inzicht kan verstarren tot dogma's en dan beschimelen. Toewijding moet beoefend worden in de wereld om ons heen. Een stap daar naartoe is eraan werken waarheid in ons tot spreken te brengen. Dan spreken we niet zozeer vanuit conventie, gewoonte of sociale wenselijkheid, maar vanuit... Ja, vanuit wat eigenlijk? Waarheid brengen in ons spreken is niet zo vanzelfsprekend als het misschien lijkt; het vraagt om volhardend allerlei vuurproeven te doorstaan.

Want er is vaak heel wat te 'verbranden' voor wie tot waarheid wil komen. Noem maar op: allerlei emoties, zoals irritaties die voortkomen uit boosheid of ongeduld. Gevoelens van onzekerheid en angst die ons ook gemakkelijk in een onwaarachtige richting leiden. En wat te zeggen van ijdelheid, egocentrisme en starheid? Voor zelfs maar de geringste 'toewijding aan waarheid' is het tegenovergestelde noodzakelijk: een onbevangen openheid naar de omgeving. Ja, in wezen is liefde van nature de gesteldheid die harmonieert met het zoeken naar waarheid. En brengt het zoeken naar waarheid mensen in een veld van energie en verbondenheid.

Waarheid brengen in ons spreken vraagt – na het min of meer doorstaan van de vuurproeven – om momenten te kunnen scheppen van innerlijke rust, het wezenlijke van het onwezenlijke te onderscheiden en het openhartig, liefdevol ontvangen van wat van anderen uitgaat.

De scholingsweg is een proces, een oefenweg. Ter versteviging daarvan kan een regelmatig toegepaste terugblik vruchten afwerpen. De vraag is dan om zonder oordeel te beschouwen: wat was vandaag wezenlijk, wat had betekenis? Wie en wat ontmoette ik daarbij, wat heb ik zelf gebracht?

De weg naar waarheid

Het werken aan de weg naar waarheid manifesteert zich eerst en vooral als een loutering in de gewaarwordingsziel. Alles wat zich daar – naast het vele schone – afspeelt aan dubbelganger aspecten zoals onvrijheid, driften, schijn, eigenwaan, leugens en illusies moet getransformeerd en opgetild worden via de verstands-gemoedsziel naar de bewustzijnsziel (3).

Die route zal voor ieder anders zijn, maar de eerste fase is altijd: de diepte en om-

Terugblik

vang ervan erkennen, accepteren en zelfs omarmen. Dan verschijnt de tweede fase: ervaren dat ook die nare, ongewenste eigenschappen en gedragingen deel zijn van jezelf, dat ze een functie hebben gehad (welke?), maar dat ze nu obstakels opwerpen. Hierbij voelt de verstands-gemoedsziel zich thuis. Dan volgt de derde fase: welke omvorming van die eigenschappen en gedragingen is nodig om ze betekenis te geven in de sfeer van de bewustzijnsziel? Deze drie fasen beschrijven is goed te doen, maar ze met hart en ziel doorleven is iets heel anders. Biografische gesprekken kunnen daarbij helpen doordat ze een kader bieden.

In het bijzonder vlak voor het sterven kan de weg naar waarheid – zeker in de eerste fase – tot schokkende confrontaties leiden met de 'persoonlijke dubbelganger'. Die confrontaties kun je beleven als een strijd met jezelf. Ben ik dit? De opgave is te doorgronden wat karmisch bij de geboorte is aangereikt, en wat in de loop van je leven aan je is blijven kleven, maar niet in de geestelijke wereld, de wereld van waarheid, kan voortbestaan. Zo opent de weg naar waarheid de ontvankelijkheid voor de waarheid van het eigen leven. Dat zal bevrijdend zijn op de drempel van de overgang tussen twee werelden, naar het gebied van de waarheid. En bij de overgang van de oude naar de nieuwe mens. De mens die zichzelf heeft verloren om zo zichzelf te vinden.

(1) Steiner, R. *Antroposofische weekspreuken - Meditaties voor de weken van het jaar*.

(2) Steiner, R. *De weg tot inzicht in hogere werelden* (7e druk 2021, p. 21).

(3) Steiner, R. *Theosofie*.

Michaëltijd

De ogen van de ziel

door Ton Besterveld (geestelijke in de gemeente Zutphen)

Het epistel van de mensenwijdingsdienst in de Michaëltijd begint met de ongebruikelijke woorden 'Onze zieleogen schouwen ...'. Onze zieleogen, de ogen van onze ziel! Uit de verdere woorden blijkt dat deze zieleogen het aangezicht schouwen van Michaël: hij die nu staat voor de Zoongod en die zelfs zijn aangezicht is. Je kunt het ook zo uitdrukken: het werken van Christus in onze tijd is verbonden met en heeft de signatuur van Michaël.

Wat is de signatuur van Michaël? Daarvoor moeten we te rade gaan bij Rudolf Steiner, die veel over deze aartsengel heeft gesproken, over zijn werken in vroegere tijden en ook over wat hij in onze tijd doet. Rudolf Steiner onthult dat, in onderlinge afwisseling, steeds een van de zeven aartsengelen als het ware de regie heeft over de ontwikkeling van de mensheid. Elke aartsengel kan dan tijdens zijn regent-

'De zeven aartsengelen', Bamberger Apocalyps (1020). Staatsbibliothek Bamberg

schap de eigen kwaliteiten in de ontwikkeling inbrengen en die ontwikkeling daarmee bevruchten. De zeven dagen van de week hebben immers ook hun eigen kwaliteiten, die juist door hun afwisseling verschijnen en werkzaam worden. Elke dag opnieuw zaterdag? Elke dag opnieuw dinsdag? Daar moeten we toch ook niet aan denken. Deze zeven aartsengelen zijn overigens iets langer in functie: steeds een paar honderd jaar.

Aan het licht brengen

De belangrijkste kwaliteit van Michaël is dat hij zich terughoudt en zwijgt. Daarom horen we hem niet met onze ziele-oren, die wij ook hebben: de ziel kan luisteren! Dat zwijgen kunnen we zo opvatten dat hij ons niet stuurt, niet in een bepaalde richting duwt, maar dat hij ons vrij laat. Zijn zwijgen is tegelijk het schenken van vertrouwen, het is een uitnodigend zwijgen. Hij is bereid om het te doen met wat de mensen ervan maken en dat als materiaal te nemen waar hij zelf mee aan het werk gaat. Andersom: als wij blijven afwachten totdat de geestelijke wereld zich manifesteert, gebeurt er niets. Simpler gezegd: Michaël doet wat wij willen. Dat is iets ongelooflijks!

Het wordt ons toch regelmatig bang om het hart als we overzien wat er op onze aarde gebeurt en deze aartsengel houdt desondanks het volle vertrouwen in de mensheid. Hij wacht af wat wij doen en gaat daarmee verder. Maar daar hoort wel iets bij: hij verbindt zich niet alleen met wat wij doen maar voert het verder naar de uiterste consequenties. Daarmee brengt hij aan het licht wat in onze impulsen verborgen ligt. Alles waar we van schrikken omdat het zo slecht of lelijk of vals is komt in de openbaarheid door het werken van Michaël. Ook alles wat goed en mooi is trouwens.

Het is een hoge vorm van pedagogiek die hij toepast: je de gevolgen laten ervaren van je eigen doen en laten – zodat je daardoor tot inzicht kan komen. Zijn vertrouwen is dat dat inzicht zal ontstaan, dat de mens leert van zijn ervaring. Ondertussen blijven uiteraard die gevolgen zich opstapelen, zolang het inzicht er nog niet is. Dat neemt hij op de koop toe: hem interesseert de ontwikkeling die daardoor mogelijk wordt. Ook in dat opzicht is hij het aangezicht van Christus: opstanding ontstaat uit de dood. Voor onze tijd betekent dat: ontwikkeling ontstaat uit de rotzooi. Chaos is noodzakelijk en onvermijdelijk om verder te komen. Zijn geduld daarbij is gelukkig groter dan het onze.

Aandacht is de kiem

Van dat wezen schouwen wij het aangezicht met onze zieleogen. Onze ziel heeft ogen, en die worden actief in de mensenwijdingsdienst. Zieleogen zijn uiteraard geen uiterlijk waarneembare organen, zoals die van ons lichaam. De organen van

onze ziel worden gevormd, doordat onze geest ons lichaam bewerkt en omvormt. Zo ontstaan denken, voelen en willen in onze kindertijd en die verfijnen zich (hopelijk!) in de loop van ons leven. Kenmerkend voor de ziel is dat ze altijd als geheel acteert. Ook als wij geconcentreerd denken, doet ons voelen een beetje mee en onze wil zelfs sterk. Als wij geconcentreerd doen, gaat dat ook gepaard met voelen en met denkend bewustzijn. Als we in ons gevoel getroffen zijn, is dat niet zonder bewuste gedachten en zonder wilsimpulsen. Onze aandacht stuurt de ziel en laat denken, voelen of willen domineren. Die aandacht is de kiem van onze zieleogen: Door de aandacht te intensiveren gaan we meer en anders waarnemen.

Ook het invoegsel in de diensten van de Hemelvaarttijd spreekt over onze zieleogen: die schouwen Christus 'in het wolkenzijn': in de voortdurend van gedaante veranderende vochtwereld die de uitdrukking is van de sfeer van de aardse levenskrachten. Kijk, hij komt met de wolken, zegt het evangelie. Als we op een mooie dag even alle natuurkunde vergeten en met aandacht kijken naar hoe wolken verschijnen en weer verdwijnen, krijgen we een indruk van deze sfeer die zich beweegt langs de grens van het zichtbare en niet-zichtbare. Het kan onze zieleogen openen voor hoe Christus de wereld doordringt met zijn opstandingskracht en daardoor de aarde het nieuwe leven doet toekomen dat zij uit zichzelf niet meer bezit.

De liefde weeft het zieleoog

Waar wij ons in onze ziel bewust van zijn, dat is maar een deel van de werkelijkheid. Wijsheid komt met de jaren, zegt het spreekwoord. Dat wil zeggen: waar wij ons eerst nog niet van bewust zijn, daarvan worden wij ons toch van lieverlee wel bewust (van lieverlee: door lief en leed!). Dat geldt niet voor de uiterlijk waarneembare realiteit – die bleef nooit verborgen. Dat geldt wel voor de ziele- en geestrealiteit die in de uiterlijkheid verborgen ligt en die zich langzaam aan onthult aan wie er naar zoekt. Onbewust hebben we net als iedereen wel iets gemerkt van die realiteiten, maar onze aandacht heeft zich er niet op gericht, zodat ze meestal buiten ons bewustzijn zijn gebleven. Die realiteiten onthullen zich pas als we er naar op zoek gaan, als we onze zieleogen en -oren actief gaan gebruiken.

In het eerste deel van de uitvaartdienst bij de begrafenis of crematie horen wij dat in Christus voor de mensheid het zieleoog is ontsloten om de geestelijke wereld te ervaren. Daaruit mogen we concluderen dat dit zieleoog is ontworsteld aan de doodskrachten die onze ziel gevangen houden. Het epistel in de diensten van de Paastijd brengt dit tot uitdrukking: wat in kracht is herrezen uit ketenen van de dood ... In het tweede deel van de uitvaartdienst klinkt nog een andere nuance: de liefde van de geest weeft voor de gestorvene het zieleoog, waarmee de gestorvene de geestelijke wereld zal gaan ervaren. Er is dus in eerste instantie strijd nodig, wor-

steling, inspanning van onze kant, maar die wordt beantwoord door de liefde vanuit de wereld van de geest.

Wanneer we in de Michaëltijd horen over onze zieleogen is dat een aanmoediging om met alle moeite die dat kost naar de grenzen van ons bewustzijn te gaan en die te openen voor wat daar wil binnenkomen – voor wie daar wil binnenkomen. Dit wordende, komende is het eigenlijke gebied van Michaël, die het aangezicht is van de Komende.

Op de groei

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. Ditmaal schrijft mediapedagoog Mathilde van Arkel over de onvervangbare waarde van oprechte interesse en aandacht in de mediaopvoeding.

Aandacht voor mediaopvoeding

door Mathilde van Arkel (mediapedagoog, gemeente Zeist)

Op een van die eerste echte zomerdagen kan het zomaar gebeuren: jij lekker met een kopje koffie of thee in het zonnetje en je kinderen heerlijk in hun eigen spel verzonken. Eigenlijk zijn ze zo lekker bezig dat je best even dat ene appje of die vergeten mail kunt beantwoorden. Tien minuten later (je blijkt inmiddels het nieuws te lezen) hoor je vanuit de verte een steeds luider wordend 'kijk nou eens!' en met wat gesjor aan je benen keer je terug naar de tuin. Hoewel je kinderen hier heel analoog aan het spelen waren, was je mediaopvoeding in volle gang. De kinderen hebben namelijk kunnen constateren dat ze in een wereld leven waarin aandacht ook 'uit' kan.

Aandachtseconomie

We zijn er inmiddels wel aan gewend dat we in een aandachtseconomie leven. We weten dat onze gegevens, onze data veel waard zijn. En eigenlijk zijn we het er ook wel over eens dat het gemak waarmee we die data delen iets ongemakkelijks heeft. Maar wat betekent dat voor onze kinderen? Zij nemen de wereld zoals die komt en accepteren dus alles als normaal. Dat geeft ons als volwassenen een niet te onder-

schatten verantwoordelijkheid om zorg te dragen voor wat we tot norm bestempelen. Als we een hele economie draaien op aandacht, is de situatie uit het voorbeeld hierboven dan een nieuwe vorm van winkeltje spelen? En als onze aandacht inderdaad grote economische waarde heeft, hoe kunnen we dan onze kinderen ook met deze 'valuta' om leren gaan? Wanneer zijn zij voldoende vaardig om zich zelfstandig op de aandachtsmarkt te bewegen? Om die vragen te beantwoorden, zullen we eerst onze eigen aandachtsfinanciën op orde moeten hebben. Een soort huishoudboekje, om bij de financiële metafoor te blijven.

Aandacht voor digitale avonturen

Hoewel het langzaam begint te verschuiven, hebben we nog steeds te maken met een generatie ouders die zelf een redelijk analoge jeugd heeft gehad. Hierdoor kunnen we niet terugvallen op 'hoe deden mijn ouders dat' en moeten we voor alles wat met beeldschermen en digitale verbindingen te maken heeft zelf het pedagogische wiel uitvinden. In combinatie met het duizelingwekkende tempo waarmee nieuwe ontwikkelingen elkaar opvolgen, is het niet gek dat menig (groot-)ouder enige koudwatervrees voelt als het op mediaopvoeding aankomt. Als je er van een afstandje naar kijkt, is het best opmerkelijk dat we zaterdagavond bij het eten gerust kunnen vragen naar de score en het verloop van de sportwedstrijd van die dag, maar dat we dat (bijna) niet doen voor de games die ze gespeeld hebben. We kunnen daar misschien twintig hele valide argumenten voor beden-

ken, maar vanuit het kind gezien is er voor de ene hobby veel meer positieve aandacht dan voor de andere. Wat zou er gebeuren als we ook vragen naar hun nieuwste *skin* in *Fortnite* of het persoonlijke record bij *Mario kart*? Naar mijn ervaring zijn kinderen dan positief verrast door deze interesse en vertellen ze maar wat graag hoe het precies zit en wat ze eraan beleven. Als volwassene hoef je slechts weet te hebben van een vage virtuele klepel; als je het kind laat praten zodra dat kan, word je vanzelf wijzer.

Om die gesprekken te kunnen voeren hoeft je kind nu nog geen *Fortnite* te spelen of op sociale media te zitten. Voor alles is een tijd en als het een beetje lukt zou ik zeker de leeftijdsindicaties van games en sociale media als ondergrens hanteren. Het gaat erom dat we de moed hebben om van jongs af aan met open aandacht te bevragen wat de kinderen in digitale zin beleven. Als je dat gesprek met een tiener nog wilt kunnen voeren, dan scheelt het heel veel als je die gewoonte opbouwt zodra het eerste scherm voor je kind ontgrendeld wordt.

Aandacht voor ontwikkeling

In het fysieke leven zijn we ons goed bewust van wat een kind op welk moment aankan en op welke wijze we de ontwikkeling veilig, maar toch uitdagend kunnen houden. We zetten een peuter niet op een mountainbike, maar geven eerst een loopfietsje met drie of vier wielen. Fietsen doet menig kind eerst met zijwielen en bij het skaten hebben ze een keurig setje knie- en polsbeschermers aan. Als ze zelfstandig buiten gaan spelen, spreken we af dat ze wel een beetje in de buurt blijven. Als we onze kinderen de digitale speelplaats op laten gaan, is het vaak nog best lastig om te beoordelen welke veiligheidsmaatregelen we kunnen of moeten nemen. En wanneer welke digitale activiteiten nou echt passen bij de leeftijd van het kind, lijkt al helemaal een collectieve zoektocht. Misschien overschatten we onze kinderen hierbij wel vaker dan we denken. Nep en echt kunnen onderscheiden, de subtiele wijze waarop reclame gemaakt wordt door influencers, of begrijpen hoe het komt dat jouw aanbevolen video's inderdaad heel leuk zijn. Dat zijn best ingewikkelde zaken!

Geen ouder peinst erover om een tienjarige de autosleutels te geven en met een 'veel plezier, zorg dat je over een half uurtje weer thuis bent' rustig een boek te gaan lezen. Maar als we ze met gemiddeld diezelfde tien jaar hun eerste eigen telefoon geven, beperken we ons meestal tot schermtijdafspraken. Terwijl het nu juist zo belangrijk is om niet alleen afspraken te maken over wanneer en hoe lang de schermen aan zijn, als wel om een vinger aan de pols te houden over wat er allemaal achter de schermen gebeurt. Dat kan deels door na te gaan welke activiteiten of accounts voor jouw kind overeenkomen met de fase van loopfietsje of zijwieltjes. Maar ook, en naarmate de kinderen ouder worden steeds meer, door commu-

nicatie: het er vanuit echte interesse met elkaar over hebben. Zo gezien best opmerkelijk dat de *devices* die gemaakt zijn voor verbindingen en communicatie pas wezenlijk toegankelijk worden, wanneer je als ouder de traditionele 'echte' communicatiekanalen met je kind volledig opent.

Aandacht is goud waard

En als je dan mooi die gewoonte van interesse en praten aan het ontwikkelen bent, dan bestaat er natuurlijk een reële kans dat het niet alleen over de leuke dingen gaat, maar dat je kind ook durft te beginnen over iets wat hem dwarszit. Dat ze het wél vertelt als een onbekende herhaaldelijk contact zoekt. Of dat ze oprecht willen weten wat jij van die ene influencer vindt die behoorlijk extreme standpunten verkondigt. Misschien wordt het gesprek ook voor jou dan wat lastig of ongemakkelijk, maar dan weet je dat je juist erg goed bezig bent!

Door je oprechte aandacht voor die moderne wereld die zo complex is, maar waar ze onlosmakelijk mee verbonden zijn, voelt je kind zich gezien. Blijf dan dapper en met doorzettingsvermogen die verbinding zoeken, doe af en toe grondig onderhoud aan het netwerk of zoek flexibel een nieuwe positie als je even geen bereik lijkt te hebben. Al doende geef je dan heel analoge maar zeer waardevolle én hypermoderne lessen mee: aandacht is het nieuwe goud. Onze aandacht is dan de spaarrekening voor hun toekomst in de aandachtseconomie.

Onder de zon - Jongeren

Scholing en ontwikkeling bij Helios

door Maartje Mol (Scholingsgroep Helios - Kampen van de Christengemeenschap)

De Helioskampen vormen een plek waar de stafleden veel bezig zijn met wat goed is voor de kampelingen. Wat willen we ze laten beleven? Wat willen we ze meegeven? Hoe kunnen we ze laten groeien? Wat kunnen ze leren van ons, elkaar, zichzelf, het kamp, de natuur en de kampgeest? En hoe doen we dat in alle dagelijkse dingen? Dit zijn vragen waar stafleden zich in de voorbereiding over buigen.

Nu is er gelukkig ook een soort 'staf' die deze vragen stelt voor de stafleden. Binnen de kamporganisatie is er een taakgroep die de naam Hemelvaart Scholingsgroep draagt, maar verkort in de organisatie noemen we het de HVSG. De taak van deze groep is het verzorgen van de scholingsmomenten voor de gehele organisatie. Met zes mensen, waaronder priester Bart Hessen, nemen we deze mooie taak op ons. Hoe dit er in de praktijk uitziet? Vanaf december tot en met hemelvaart elke drie weken een vergadering, een scholingsdag in het voorjaar en een kamp van vier dagen met hemelvaart voor alle stafleden. Dit jaar was het hemelvaartweekend op het Belgische kampterrein in Rogery.

Er brandt wel eens wat aan ...

Zelf mocht ik in 2016 voor het eerst meedoen aan deze scholingsmomenten. Ik ging voor de tweede keer mee op Kinderkamp Berka als staf lid en stond voor het eerst in de keuken. Met smaak en plezier koken was iets wat ik al kende. Maar koken voor ruim honderd mensen? Dat was helemaal nieuw voor mij. Op de scholingsdag, in een grote keuken in een vrije school, kwamen we met alle keukenstafleden van alle kampen samen. We leerden de snelste manier om een ui te snijden, hoe je groenten goed kunt houden bij warm weer en zonder koelkast, hoe je een roux maakt en hoe je bestellingen moet doen. We kookten voor het eerst samen met de mensen met wie we in de zomer ook op kamp zouden gaan.

Weken later gingen we zelf als stafleden met elkaar op kamp, het hemelvaartweekend op ons kampterrein Rogery in België. Dit voelde als het moment dat we voor het eerst echt mochten koken als keukenstaf. Pap maken voor al die mensen

is toch echt anders dan thuis voor alleen jezelf of je huisgenoten. Hier leerden we meer over hoe je een maaltijd moest plannen, problemen oplossen (er brandt toch af en toe iets aan ...), maar als belangrijkste eigenlijk wel om met plezier samen te werken.

Destijds keek ik erg op tegen die mensen die al die scholingen gaven, die moesten wel echt heel lang mee zijn geweest om dit allemaal zo goed te kunnen, dacht ik. Nu, acht jaar later, sta ik zelf in die schoenen en mocht ik met vijf anderen de scholingen van dit jaar vormgeven. De drijfveer hierachter? De ontwikkelingen die je mag doormaken en alle ervaringen bij de kampen. Ik heb persoonlijk zo veel mogen leren, dat ik dat nu graag doorgeef.

Aanstekelijk enthousiasme

Er zijn praktische scholingen, zoals snijwonden verbinden voor de EHBO-ers (de zusters en broeders), spreken voor een grote groep voor de spelbegeleiders, begroten voor de penningmeesters, dirigeren voor de muzikanten en nog veel meer. Maar er zijn ook inhoudelijke, pedagogische of persoonlijke scholingen.

Zo kwam dit jaar met hemelvaart antroposofisch kinderarts Nicola De Cono uit Gent spreken over de zevenjaarsfasen en hoe je kampelingen en jezelf hierin kunt begeleiden. In de Grote Olifant, twee stuks gekoppeld zelfs, de allergrootste tenten die we hebben, zaten alle organisatieleden lekker in de schaduw te luisteren.

Pedagogische scholing in de Grote Olifant

De vogels zongen erop los en de wind waaide af en toe door de tent toen De Cono stond te vertellen. Regelmatig moest de groep hard lachen om de verschillende voorbeelden en goede Vlaams Nederlandse grappen. De prachtige conclusie? Doe alles wat je doet met enthousiasme! Dit werd dan ook dit jaar het credo van de rest van hemelvaart. Want met enthousiasme wordt zelfs het corvee vol vieze pannen of wc's poetsen een stuk leuker! En dit enthousiasme werkt aanstekelijk en is het beste voorbeeld dat je kunt geven aan kinderen, jongeren of eigenlijk alle medemens.

De kampen zijn een plek waar we van elkaar leren, jong en oud. De meeste scholingen worden dan ook gegeven door ervaren (oud-)stafleden of kennissen van stafleden. Mensen die de kracht van de kampen van dichtbij hebben mogen ervaren. Mensen die weten dat het leren en ontwikkelen niet zonder slag of stoot gaat. Dat ook de moeilijke lessen voor je klaarliggen bij de kampen, als je er voor open staat. Wat de kracht van ontwikkelen en leren binnen de kampen is volgens mij? Altijd proberen de verbinding aan te gaan, met alles wat op je pad komt. En wat ik er dit jaar bij heb geleerd? Enthousiasme!

Met veel dank aan mijn mede-HVSG'ers Anne-Thaya Bonzet, Bart Hessen, Daniël Koers, Eliane Wissmann, Jorn Quirijnen en Rinke de Zwart

Met enthousiasme de vieze pannen boenen

Kennismakingsinterview

In 'In beweging' komen de nieuw gewijde priesters in ons bewindsgebied aan het woord. Eerder was er ruimte voor Jeroen Benshop (Groningen), Liga Skujiņa (Den Haag) en Loes van den Heuvel (Driebergen). Deze keer: Miriam van Osch, bij haar thuis in Rotterdam.

Zie je jezelf aan het altaar staan?

door Thom Kloes (gemeente Zeist) in gesprek met Miriam van Osch (geestelijke in de gemeente Rotterdam)

Vorig jaar Pasen, op 9 april, is Miriam in Rotterdam ingezet. Dat betekende eerst verhuizen, het huis op orde brengen en aansluitend vooral wederzijds kennismaken. Ze vertelt dat de gemeente zich aanvankelijk terughield en haar ruimte gaf om aan te komen. Men was voorzichtig met vragen stellen, maar als ze iets inhoudelijks bracht was men volop aanwezig als een soort support team, zoals Miriam het glimlachend noemt. Er was tijd om te landen en echt een vertrouwensband op te bouwen, ook met zichzelf.

Hoe kijk je terug op die begintijd?

Met mijn uitzending heb ik veel geluk gehad. Rotterdam is een heel actieve gemeente en mijn collega wil echt een collega zijn. Hij vraagt naar mijn mening en vertelt me niet hoe het allemaal zit. Het afgelopen jaar heeft hij me alle ruimte en steun gegeven om hier in alle rust aan te komen. Het leuke is dat er nu steeds meer vragen bijkomen. Nu speelt bijvoorbeeld de voorbereiding van de kampen.

Klopt het dat je blij bent dat jouw werk nu echt op gang komt?

Ja. Ik ben eigenlijk een doener. Voor ik met de priesteropleiding begon heb ik in de Ekoplaza gewerkt. Dat betekende elke dag veel concreet en gestructureerd werk verzetten. 's Avonds deed ik iedere avond aikido. Het was wel een grote overgang; het werk dat ik deed was zichtbaar, nu kan het zo ongrijpbaar zijn. Ik moet het zelf vormgeven en ik heb bij de vragen die op me afkomen niet op voorhand de antwoorden.

Als ik toespraken moet voorbereiden lees ik 's avonds het evangelie, waardoor er nieuwe gedachten kunnen rijpen. Ik moet er, in de gesprekken die ik voer, op vertrouwen dat de juiste ingeving op het juiste moment komt. Het vertrouwen groeit

door het verzorgen van de meditaties. Dit zijn allemaal dingen waar ik het afgelopen jaar in moest groeien.

Dat vraagt ook de kracht om los te laten wat je verwacht of hebt voorbereid?

Dat klopt. In de gesprekken ook, dat moet op het moment ontstaan. Ik kan het voorbereiden, maar dan moet ik het helemaal loslaten. Meestal komen de antwoorden dan. Het meest bijzondere vind ik niet zozeer over de inhoud te vertellen, maar met de gemeenteleden in gesprek gaan over het evangelie of over een vraag. Bij gesprekken kunnen mensen merken dat het niet zozeer gaat om inhouden die ze van buitenaf krijgen, maar dat ze vertrouwen krijgen en ontdekken dat die inhouden ook met onszelf te maken hebben, zodat ze zelf antwoorden op hun vragen kunnen vinden.

Even terug naar het verleden. Wat speelde er toen je ontdekte dat je priester wilde worden?

Voor een antwoord kan ik op veel plekken in mijn leven beginnen, want uiteindelijk heb ik het gevoel dat alles wat ik deed voorbereidende stappen waren voor het priesterschap. Ik heb altijd op de vrijeschool gezeten en wist op het einde totaal niet wat ik wilde in het leven. Maar er waren thema's die me zo ontzettend diep raakten. Bijvoorbeeld de beelden van de Graal, Parzival of Faust. Ik had altijd het gevoel dat daar nog een groot mysterie achter zat.

Ik was heel perfectionistisch en had grote faalangst. Maar er waren leraren die werkelijk zagen wie ik was en me uit de tent lokten. Zo moest ik eens de hoofdrol spelen in het toneelstuk Marcus Antonius, waarin ik het volk vanaf een grote afstand moest overtuigen. Ik leerde daarvan dat ik over mijn eigen blokkades heen kan stappen. Later heb ik zulke uitdagende situaties ook zelf opgezocht vanuit het besef dat als ik wat wil veranderen, dan moet ik dat zelf doen. Daar is voor mij de scholingsweg begonnen.

Waar leidde je dat naartoe?

Nog vanuit de eerbied die ik voor sommige leerkrachten voelde, besloot ik leraar te worden, leraar Nederlands. Binnen die opleiding zocht ik steeds naar zingeving. Kunnen we verder kijken dan de uiterlijke vorm? Maar ik mocht daar van de leraren niet aankomen. Dat stelde me diep teleur. Onverwacht kwam de kans om een week naar Dornach te gaan. Ik maakte daar in het Goetheanum, in een compleet andere wereld, de euritmievoorstelling mee van Goethes Faust. Het was een donderslag op die geweldige Bühne. En ik wist wat ik wilde: euritmie! Tijdens de opleiding in de Riouwstraat kwam ik weer in contact met mezelf en de wereld om me heen. Euritmie werkt incarnerend maar ook confronterend. Want later bleek dat euritmie in je bewegingen zichtbaar maakt waar blokkades zitten, wat je in jezelf nog niet hebt doorwerkt en omgevormd.

Hoe kwam je bij het priesterschap terecht?

Na de euritmieopleiding heb ik drie jaar op vrijescholen gesolliciteerd maar er waren maar heel weinig vacatures. Ik verloor mezelf in het zoeken naar zingeving. Wel vond ik goed werk bij Ekoplaza, maar hoe het hoofdkantoor met personeel omging strookte niet met hun ideeën over duurzaamheid. Gesprekken daarover stelden me diep teleur.

Toen ik eens, in zo'n crisissituatie de mensenwijdingsdienst bezocht, stroomde er zo'n gezondmakende kracht vanaf het altaar door me heen, zo'n warmte, zo'n liefde. Ik besepte: wat ik ook ga doen in de wereld, vanuit deze kracht wil ik werken! Tijdens de internationale Pinksterconferentie in 2017 in Den Bosch, kreeg ik drie keer de vraag 'zie je jezelf aan het altaar staan?' Daarna was het een jaar volledig stil. Het eind van die stilte kwam toen ik met een priester sprak over mijn vragen. Hij zei me: 'Die vragen moet je vanuit jezelf, van binnen uit, beantwoorden'.

Ekoplaza wilde niet veranderen, maar ik kon dat wel en er verschenen nieuwe mogelijkheden. Euritmie bleef me inspireren, maar het werd de priesteropleiding. Ik wist niet of ik het kon, maar om daar achter te komen moest ik het proberen, mijn onvolkomenheden accepteren en vertrouwen laten groeien. Dat activeert me nog steeds.

Boeken

In den beginne was muziek

Muziek en elektronica

Over het fenomeen van de rock- en technomuziek en de auditieve media

Franz Halberschmidt

Uitgave: Kolisko, 138 pagina's, €16,50

door Reinier Steinbuch (gemeente Zeist)

Twee ervaringen hebben mijn interesse voor dit boekje wakker gemaakt. Ten eerste componeert mijn zoon Ruben enthousiast filmmuziek, waarin muzikaliteit en technologie samenkomen. Het is een creatief proces waarvan resultaten onder meer op Spotify te horen zijn. De andere ervaring was tijdens een uitvaart. De overledene had muziekstukken uitgekozen die afgespeeld werden én er was een lied dat werd gespeeld op de piano. De pianiste zong daarbij. Eerder had ik het boek van Iris Paxino gelezen *Bruggen tussen leven en dood*, waarin zij beschrijft wat de overledene meemaakt tijdens de uitvaart. Ik zag tijdens de afgespeelde muziek de mensen voor zich uitkijken en vroeg mij af wat de overledene daar nu van zou meekrijgen. Hoort een overledene deze muziek eigenlijk wel? Tijdens het lied met piano was dat compleet anders. Daar was een relatie tussen muzikant, overledene en andere aanwezigen.

En dan in de mensenwijdingsdienst. Stel je voor dat er een nummer van Spotify wordt afgespeeld na het credo? Dat kán niet! Wat heeft Rudolf Steiner daar reeds meer dan honderd jaar geleden over gezegd en welke ervaringen en inzichten brengt Franz Halberschmidt in zijn boekje? Hij beschrijft de ontwikkeling van de muziek in de mensheidsontwikkeling. De Pythagoreërs zagen in de muziek de oorsprong van de schepping: in den beginne was muziek! Steiner gaf aan dat muziek de enige kunstvorm is die direct uit de geestelijke wereld komt, waar de andere kunstvormen vanuit het fysieke zijn opgebouwd.

Halberschmidt beschrijft uitgebreid de werking van de muziek op etherisch vlak en hoe dit ontbreekt in de elektronische muziek. Hij geeft aan welke mogelijkheden elektronica aan de muziek heeft gegeven waaronder hoge tempi, klanken die in de

realiteit niet bestaan en volume. Hij geeft de rock- en technomuziek daarvan als ultieme uiting aan. Gaandeweg wordt Halberschmidt steeds duidelijker over de risico's en de gevaren van elektronische muziek en ook over welke geestelijke krachten daarachter heersen.

Uiteindelijk komt hij eigenlijk tot de conclusie dat elektronische muziek hel en verdoemenis betekent. Dit doet mij denken aan de angsten van mensen die zich in de 19e eeuw verzetten tegen de stoomtrein. En ja, de gevolgen van de stoommachine en -trein, daar leven we middenin. Maar we ervaren naast negatieve, zeker ook positieve uitwerkingen daarvan. Halberschmidt geeft mij derhalve veel inzicht en bewustzijn in de werking van muziek en de elektronica. Het zoeken naar een werkbaar midden – en dat zal voor iedereen anders zijn denk ik – blijft voor mij een open vraag.

Internationaal

Gewadenconferentie in Buenos Aires

door Christine van Tricht (gemeente Den Haag)

Het begon met een droom, dat ik naar Argentinië ging en daar een cursus gaf in het naaien van casula's. Nu, vele maanden later, is deze droom werkelijkheid geworden. Dankzij veel daadkracht aan beide zijden van de oceaan is er een zevendaagse cursus tot stand gekomen. Onze sponsors, het Zuid-Amerikafonds en gemeenteleden van de Thomaskerk in Den Haag, financierden de materialen en zo konden we aan de slag. Uit Argentinië, Brazilië, Colombia en Peru waren totaal elf deelnemers gekomen die in groepjes van twee aan een casula werkten. Mijn dochter Hanne was er ook en stond mij met raad en

daad ter zijde. Een instructiefilm, die ik afgelopen jaar heb gemaakt, diende als ondersteuning bij de lessen. Daarin is het proces van het naaien van een casula stap voor stap vastgelegd. Ook de door mij verder ontwikkelde patronen bewezen goede diensten. De deelnemers ontvingen het gebodene met leer gierigheid en werkten met enthousiasme en grote toewijding. Om de dag vond er een mensenwijdingsdienst plaats in het Spaans. Daarnaast deden we elke dag euritmie of vormtekenen, om op creatieve wijze vanuit de beweging bijvoorbeeld de lemniscaat en de heksensteek te benaderen. De gemeen-

Deelnemers aan de gewadenconferentie in Buenos Aires

teleden van de kerk in Buenos Aires verzorgden ons gedurende de dag met catering, waardoor wij ons geheel op de cursus konden concentreren.

De voertaal was Spaans. Onze tolk was een vorig jaar gewijde priester, die vloeiend Duits sprak. Als hij er even niet was communiceerden we in een mix van Spaans, Italiaans, Engels, Duits en handen en voeten en begrepen elkaar via het werk. De inzet was geweldig, alle dagen lang. Het niveau aan naaikunst bij de deelnemers lag hoog, waardoor er prachtig werk kon ontstaan. Zelden heb ik zulke mooie casula's gezien.

Iemand uit Colombia heeft de verdere

coördinatie van het gewadenwerk voor Zuid-Amerika op zich genomen. Er is een WhatsApp-groep gevormd zodat men in de toekomst met elkaar kan uitwisselen.

Wat mij bij zal blijven is de warmte waarmee ik ben onthaald, de dankbaarheid voor het gebodene en het weergaloze improvisatietalent van de Argentijnen. Tot slot mochten we de wijding van de Michaël-casula voor Buenos Aires bijwonen voorafgaande aan de dienst. Met eigen ogen zag ik hoe een naaiwerkstuk waar hard aan gewerkt was transformeerde in een gewaad voor een priester.